

## Milan Řepa, *Poetika českého dějepisectví*,

Brno 2006, Host, 260 s.,

ISBN 80-7294-189-5

Milan Řepa přišel ve své knize s tématem, které je pro českou historiografii téměř nedotčeným polem, a otevřel tak problémy, jež se v teoretické reflexi dějepisectví v mezinárodním kontextu diskutují s přestávkami minimálně posledních padesát let. Vztah „vědecké“ a literární vrstvy historiografického textu, potažmo vědy a umění, objektivity a subjektivity zaměstnával však již klasiky oboru v 19. století a dospěl až k „rozuzlení“ v diskusích o postmoderně. Autor knihy se pokusil „vyznačit prvky, které poetizují historikův text, a zároveň nabídnout nástroje k jejich analýze“, čímž naznačil, jakým způsobem přistupuje k historiografickým textům a odkud čerpá potřebný pojmový aparát. Naskytá se však otázka, zda jeho bezpochyby pečlivá práce s analyzovanými texty a originální kategorický aparát přináší něco nového právě k uvedenému problému, spojenému s dichotomiemi věda/umění, objektivní/subjektivní či forma/obsah?

V úvodu M. Řepa sugestivně popisuje, jak četbou klasiků 19. století objevil onu rovinu textů, kterou čtenář obdivuje pro „stylistické finesy, odvážné metafory, napínavé zápletky, dramatické konflikty“. Téměř fenomenologicky formulované zjištění o této zkušenosti, že „se v našem vnímání stírá hranice, která odděluje vědecké písemnictví od krásné literatury“ (s. 9), poukazuje k paradoxu, který se v průběhu knihy stále vrací a autor se jej snaží oklamat, přelstít nebo jen prostě obejít. Jak stanovit diferenci mezi „vědeckostí“ a „literárností“ textů, které jsou primárně chápány jako součást diskurzu vědecké disciplíny, a neubrat současně této disciplíně legitimizaci, jež jí její „vědeckost“ dává? Autor volí obezřetnou strategii, která v prvním kroku vyžaduje ustavení rovnováhy mezi oběma póly: „Snaha tohoto dilematu nezřídka vyústila v kompromis, nacházející místo historiografie v prostoru mezi vědou a literaturou, v prostoru, kde se setkává racionalita s obrazotvorností, kritická vědeckost s uměleckou kreativitou. To činí z historie svébytný obor a z historického poznávání specifickou intelektuální operaci s rovnocenným kognitivním i poetickým rozměrem“ (s. 14–15). Poté následuje negativní vymezení proti tomu, co by mohlo narušovat tuto rovnováhu: předkládaná analýza se nezabývá „hlavním určením historiografických textů – předávat poznatky o minulých dějích“, „historickými pracemi jako článkem ve vývoji disciplíny“, nenahlíží na ně „z hlediska odborníka“ (s. 21). To, co je výrazem „poetické“ vrstvy historikovy práce, je pak vymezeno jako „pomyslná nadčasová dimenze“; historické dílo je chápáno jako „jedinečný výtvar, jehož smysl a význam je autonomní“ (s. 21); má jít spíše o „pohled laika“. Všechny tyto charakteristiky jsou však značně zavádějící,

posoudíme-li je jednak vzhledem k rozvržení knihy a k metodě, kterou autor používá, a také vztáhneme-li je k samotnému problému utváření difference mezi vědeckým a uměleckým.

Za prvé není výstavba knihy rozhodně vedena „očima laika“. Je zde definován pojem *poetiky* (jako synonymum k *básnictví* a jako literárně-vědný koncept), jeho vztah k historiografickým textům a dvě hlavní disciplíny (stylistika, rétorika), které budou naplňovat jeho obsah. Na jednom místě (s. 24) autor poznamenává, že mu nejde o „aplikaci teorie; spíše o empirickou práci s texty“. Vzápětí dodává, že nechce „konstruovat ideální podobu historikova výrazu“ a že historická díla nemožňují vytvořit „obecně platnou taxonomii“ (jako je například „Mendělejevova tabulka“). Všechny tyto aspekty se však v knize vyskytují, i když v různé intenzitě. Nejprve autor přebírá koncepty z literární teorie (stylistika, rétorika), řadí je do vzájemných vztahů a vytváří osnovu konstrukce pojmu poetiky. Jaké schéma takto vzniká, můžeme ukázat na struktuře knihy. Řazení pojmů jde od názvu kapitoly, který tvoří několik klíčových pojmů, ty jsou dále určeny na základě několika odvozených charakteristik (vlastností, typů výrazových prostředků) a ty jsou nakonec definovány. Tak je například kapitola nazvaná *Styly* rozdělena na prvky styl, spojitost, uměřenost; podkapitola spojitost na plynulost versus spletitost, sevřenost, ubíhající versus periodický styl, a například sevřenost je definována „syntaktickými vlastnostmi“, „jde v ní o míru skladebného sepětí vět a větných členů“. Vzniká tak poměrně pevné schéma, které není více než doplňováno příklady z děl českých historiků druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. „Empirická práce“ se pak zužuje na dokumentování obecných kategorií a jejich vzájemných vztahů; ty nevycházejí ze samotné analýzy textů, ale jakoby byly „dány zvnějšku“ na základě „instrumentária“ odpovídajících disciplín. V úvodu autor sám poznamenává, že „velké množství úryvků z děl“ má čtenář brát jako „pomůcku i jako příjemné osvěžení“. Důsledkem však je, že se tím stírá analytický potenciál empirického materiálu, a pro argumentační linii textu se tak stává naprosto přebytečným a pouze „zpestřujícím“ prvkem. Měla-li by být tématem knihy poetika českého dějepisce, musela by být strukturována právě na základě specifčnosti českého historiografického kontextu své doby. Autorův cíl, deklarovaný na několika místech (s. 247), se však od takto chápaného titulu knihy vzdaluje. Je ohraničen na jedné straně „prvky, které poetizují historikův text“, na druhé straně „nástroji k jejich analýze“. Naplnění těchto dvou kategorií, jejichž vzájemný vztah není v knize vůbec reflektován, pak není nepodobné autorem odmítané „taxonomií“. Přestože nepochybně představuje jeho originální vklad, přináší opět několik problémů.

V knize jsou v jednotlivých kapitolách představovány koncepty, které autor třídí, uspořádává a zařazuje do připravené struktury. Tento postup mu umožňuje na jedné straně reflektovat širokou škálu přístupů k „poetice“ historického díla, na straně druhé však celkovou koncepci knihy zahlcuje množstvím pojmů z různých

disciplín a myšlenkových směrů, které na mnoha místech neumožňují více než generalizující zjednodušená tvrzení. V části věnované vyprávění, která vede genetickou linií historické narace „od nepaměti“ po legendární stať Lawrence Stona *Návrat vyprávění*, se například dočteme, že „koncepční inovace takzvané nové historie [s odkazem na školu Annales] souzněly s výboji postmoderny“, a tak M. Foucault „ve *Slovech a věcech* odmítl představu kontinuity v dějinách a nahradil ji pouhou následností velkých formací, které nazval epistémami“ (s. 145). Problém kontinuity, resp. diskontinuity v dějinách, resp. „nedějinách“, představuje ve Foucaultových textech bezesporu zásadní otázku, přesto je přinejmenším zavádějící dávat jej do souvislosti s „výboji postmoderny“, školou Annales, případně s Lyotardovou *Postmoderní situací*. Obdobná „krátká spojení“ lze najít na mnoha místech a často skrytě propojují kategorické konstrukce značně vzdálených diskurzivních kontextů. Použijí-li autorovy strategie „dokumentace příkladem“, je možné uvést například konstrukci kategorie „autorského zpřítomnění“ na základě odkazu na Gustava Droysena, G. R. Eltona a jeho *Practice of History* (1967), *Cambridge Introduction to Narrative* a Barthesovu monografii o Micheletovi (s. 209). Konstrukce kategorického aparátu tak vykazuje značný eklecticismus, jenž jí ubírá nejen na přesvědčivosti, ale především na logické konzistenci vzhledem k ústředním otázkám knihy. Práce ve své době jistě vlivné nitranské školy stylistiky, klasická díla Jakobsona, Mukařovského, Topolského, Droysena, Rüsena, Ricoera, Collingwooda či práce Markovy, Vašíčkovy, Benešovy mohou představovat jistě významný zdroj vymezování koncepce „poetiky historikova textu“, výsledek tím však také může ztratit na soudržnosti, uvážíme-li zvláště základní problémy tématu knihy. Očividná absence hlubší teoretické reflexe (na úkor „metodické“, popř. „metodologické“) je nejzjevnější v pasážích věnovaných „francouzské postmoderně“ nebo „americkému literárnímu kriticismu“. Vzhledem k prvnímu jmenovanému se jedná o již zavedená učebnicová schémata doplněná o „prázdňé odkazy“ jako v případě zmiňovaného R. Barthesa a jeho *Diskurzu historie* (s. 15). To však není v české historické produkci nic neobvyklého. Větší problém však vzhledem k tématu knihy tvoří reflexe proudu historiografické analýzy, jehož nejznámějším představitelem je Hayden White. Jeho práce, „vrchol této tendence“ (s. 16), jsou sice v knize několikrát zmiňovány a reprodukovány, pozornost je však věnována spíše důvodům, které vedly k jejich celosvětovému interdisciplinárnímu uznání. Whitovy pojmy a především jeho epistemologická východiska autor ve své konstrukci téměř vůbec nereflktuje. Podobně je to s diskusemi navazujícími na Whitovu *Metahistories* v 80. a 90. letech, které se koncentrovaly především na problém možnosti poznání historické reality a postavení narace vůči němu. Označení „epigonů“, kteří „téma většinou spíše rozměňovali, než obohacovali“ (s. 17), nemůžeme rozhodně použít pro autory, jako jsou Frank R. Ankersmit, Hans Kellner nebo Allan Megill. Především v době debat nad vztahem postmoderny a historie (v první

polovině 90. let) se tato skupina autorů zformovala do proudu narativistické teorie dějin,<sup>1</sup> která nejen dále propracovávala a posunovala narativní analýzu, ale především ji dala do souvislosti s problémy „postmoderní“ kritiky, zpochybňující dichotomie objektivitu/subjektivitu, reality/fikce, dějin/minulosti, vědy/umění, pojmy autora či díla. Tuto kritickou reflexi bohužel v knize M. Řepy nenalezáme. Autorův postoj, naznačený v úvodu pojmenováním „rovnocennosti kognitivního a poetického rozměru“ historického poznání a vyvstávající na mnoha místech textu,<sup>2</sup> v tomto směru rozhodně neproblematizuje základní otázky vědeckosti, resp. literárnosti historického díla, které si sám autor klade.

Přesto je kniha Milana Řepy svým způsobem cenná. Především představuje přístupy a témata, která byla až dosud v české historické produkci buď naprosto neznámá, nebo stála na okraji zájmu.<sup>3</sup> Současně však ukazuje, že český historiografický diskurz neprošel hlubší diskusí nad touto problematikou, která již dnes není v dominantním směru euroamerické teorie dějin předmětem debat, a že se tento deficit zpochybnění hranic vlastní disciplíny stále vrací a zasahuje do aktuálních sporů a kontroverzí.

Karel Šima

1 Tyto přístupy shrnuje sborník *A New Philosophy of History*, (edd.) FRANK ANKERSMIT, HANS KELLNER, Chicago 1995.

2 Jako příklad rozpačitosti autora uvažujícího nad postavením autora lze uvést začátek kapitoly *Ráz*: „Autor usilující o objektivní pohled na předmět svého zájmu, jako například vědec, pracuje s pojmovým jazykem, protože nedůvěřuje subjektivně zabarveným výrazům, o nichž se domnívá, že brání, či dokonce znemožňují správné uchopení zkoumaného předmětu. Někdo ovšem může považovat za vhodnější pro vystižení skutečnosti zážitkový výraz.“ (s. 65) Problém intencionality autora se pak neustále vrací v komentářích k jednotlivým historikům, například: „Rozhoduje také autorův záměr. Jako vhodný příklad k doložení tohoto tvrzení se nabízejí práce Jana Slavíka. Pro tohoto historika se rozprava stala bytostnou formou vyjádření. Svým naturelem byl teoretik, polemik, eklektik.“ (s. 105)

3 Zde je možné zmínit cenné pasáže především z kapitoly *Rád, Figury* nebo *Autor*.